

F.H. Jacobi, *Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Reihe I Band 8: Briefwechsel Juli 1788 bis Dezember 1790. Herausgegeben von Manuela Köppe*. Suttgart-Bad Cannstatt, Frommann-Holzboog, 2015, LX-478 S.

De achtste band van de kritische uitgave van Jacobi's correspondentie bevat in het totaal 587 brieven, geschreven in een periode van tweeënhalf jaar (alleen de brieven die in originele of in gekopieerde dan wel eerder al gepubliceerde vorm bewaard zijn, ofwel waarvan aantoonbare sporen bestaan, zijn in deze uitgave opgenomen). Qua aantal brieven is deze band de meest omvangrijke van alle tot nog toe gepubliceerde volumes in Jacobi's briefwisseling. Inhoudelijk gezien staat deze band in nauwe samenhang met de publicaties van Jacobi die in deze periode verschijnen: de van een nieuw voorwoord en acht bijlagen voorziene tweede editie van *Ueber die Lehre des Spinoza in Briefen an den Herrn Moses Mendelssohn* uit 1789, een bijdrage naar aanleiding van een meditatie van Swift (eveneens uit 1789), en twee gepubliceerde brieven aan Nicolai (uit 1788) en Laharpe (uit 1790). Via deze briefband krijgt de lezer een inzicht in de context waarin genoemde werken ontstaan zijn, evenals een kijk op Jacobi's invloed op zijn tijdgenoten. De eerste brieven uit deze band zijn geschreven naar aanleiding van het overlijden van J.G. Hamann (op 21 juni 1788), met wie Jacobi een nogal stormachtige vriendschap had onderhouden. Jacobi correspondeert met Hamanns zoon over wat er moest gebeuren met de bibliotheek en de vele brieven van Hamann die Jacobi in zijn bezit had. Een ander, filosofisch gezien belangrijker onderdeel van de in deze band opgenomen brieven is de correspondentie in verband met de tweede uitgave van de *Spinozabriefe*. Reeds kort na het verschijnen van de eerste editie, in 1785, was Jacobi er van diverse kanten toe aangespoord om zijn gebruik van twee centrale termen uit deze *Briefe*, namelijk 'geloof' en 'openbaring', nader toe te lichten en te rechtvaardigen. Bovendien bood de nieuwe uitgave van de *Spinozabriefe* hem de gelegenheid om zich nogmaals in de filosofie van Kant te verdiepen. Jacobi stuurde Kant een exemplaar van de nieuwe editie van zijn boek, waarvoor deze hem bedankt in een langere brief van augustus 1789. In deze brief levert Kant kritiek op het vertrouwen dat Jacobi aan de onmiddellijke geloofsopenbaring hecht door te wijzen op het belang van het 'kompas van de rede' in filosofische aangelegenheden; in dit verband brengt hij ook zijn in 1786 verschenen artikel *Was heisst, sich im Denken orientieren?* onder Jacobi's aandacht, waarin hij de geachte verder uitwerkt dat de rede en alleen de rede de mens het absoluut noodzakelijke kompas biedt om zich in vraagstukken i.v.m. het bovenzinnelijke te oriënteren.

Vanuit historisch perspectief zijn in deze band vooral de brieven van belang, waarin Jacobi reageert op de meest ingrijpende gebeurtenis van die tijd, de Franse Revolutie van juli 1789. Net zoals vele van zijn tijdgenoten, volgde hij de gebeurtenissen in Frankrijk op de voet en probeerde zich naar beste vermogen daarover te informeren, niet alleen door de lectuur van tijdschriften, brochures en boeken, maar ook via zijn correspondentie met mensen die de ontwikkelingen in Frankrijk ter plekke volgden. De intensiteit waarmee Jacobi zich van de gebeurtenissen op de hoogte stelde, blijkt ook uit de frequentie, waarmee hij ze ter sprake bracht in zijn brieven met vele van zijn bekenden in Duitsland. In die brieven blijkt Jacobi's dubbelzinnige houding tegenover de Franse revolutie: hoewel hij in zekere zin antirevolutionair is, verwelkomt hij de revolutie tegelijk met hart en ziel, om dan enkele jaren later teleurgesteld te besluiten dat zijn vreugde over de revolutie van korte duur was en al in augustus 1789 was omgeslagen in een steeds groter gevoel van troosteloosheid.

Net zoals de andere banden van deze *Gesamtausgabe* is dit deel met veel zorg samengesteld. Vanzelfsprekend is het wachten op het verschijnen van de commentaarband om ten volle gebruik te kunnen maken van de resultaten van het onderzoekings- en onderzoekswerk van de tekstbezorgers. Aan het einde van de inleiding wordt gewezen op een belangrijk nieuw initiatief in verband met deze uitgave: op de websites van het Hegel-Archiv, waar deze uitgave van Jacobi's werk wordt voorbereid, en op die van de Sächsische Akademie der Wissenschaften

kan een chronologisch overzicht van alle tot dusver gepubliceerde en nog in druk zijnde brieven (d.w.z. de Banden 1 t.e.m. 9) en van alle correspondenten gedownload worden.¹

Peter Jonkers

¹ Zie: www.ruhr-uni-bochum.de/philosophy/hegel_archiv/briefwechsel/index.html.de en www.saw-leipzig.de/forschung/projekte/friedrich-heinrich-jacobi_briefwechsel_text_kommentar_woerterbuch_online